

מצפיקים ביגה

פנינים, האדות, ולקחי מוסר על פרשת השבוע

מאת בעמח"ס
"באר צבי"

פרשת בלק

קריאת שמע ללא תפילין

הַן עַם פְּלִיָּא יְקוּם וְכֹאֲרִי יִתְנַשֵּׂא (כג, כד)

כתב רש"י וז"ל: כשהן עומדים משנתם שחרית הם מתגברים כלביא וכארי לחטוף המצוות, ללבוש טלית, לקרא את שמע ולהניח תפילין.

העירו האחרונים, דהיה לו לומר קודם להניח תפילין ורק לאחר מכן לקרא קריאת שמע, כי כן אמרו חכמינו ז"ל בברכות (ד:) "כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר". הרי שבטרם קריאת שמע כבר מתקיימת הנחת התפילין.

ויש לציין שאמנם רבינו בחיי כאן מביא את דברי המדרש בגירסא אחרת - "להניח תפילין ולקרא קריאת שמע".

ויש שכתבו להוכיח מדברי רש"י אלו שסובר שאף אם מניח תפילין לאחר מכן - במשך היום - שוב אינו כמעיד שקר, ועל כן מתאים להזכיר את קריאת שמע לפני הנחת התפילין, וכן נקטו להלכה בשו"ת 'בית יצחק' (ח"א סי' י"ז), וכן בשו"ת 'ארץ צבי' (סי' א') בשם הגאון החוזה מלובלין.

בספר "קול יהודה" להגאון הגדול רבי יהודה צדקה זצ"ל כתב לבאר בשים לב לדקדוק לשונו של רש"י: "שמתגברים כארי לחטוף המצוות". שלכאורה הביטוי 'לחטוף' טעון הסבר. אלא על כרחך המדובר באחד העומד לפני סוף זמן קריאת שמע, שאם ימתין עד שיניח תפילין - יעבור זמנה של קריאת שמע. [או כמו שכתב הביאור הלכה (סי' נ"ח ס"א) שאפילו אם בשעת הנץ אין לו תפילין עדיף לקרותה בזמנה בנץ החמה מבלי תפילין מאשר יקראנה אח"כ עם תפילין]. זוהי אפוא הכוונה ש'חוטף' קודם את קריאת שמע, ורק לאחר מכן מצות תפילין.

כח ההתמדה

מִה טָבוּ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֶתְךָ יִשְׂרָאֵל (כד, ה)

כתב ב'תרגום יונתן בן עוזיאל' בזה הלשון: כמה יאווה הינו בני מדרשיכון במשכנא די שימש בהון יעקב אביכון וכו'.

פירוש: כמה נאים הם בתי המדרשות שלכם שיעקב אבינו שימש בהן. וצריך להבין, וכי יעקב אבינו היה בזמן המדבר - בשעה שאמר זאת בלעם, והרי שימש בבית מדרשם של שם ועבר, ומדוע נקראים בתי המדרשות שבזמן המדבר על שמו של יעקב אבינו?

אמר על כך הגאון הגדול רבי משה שמואל שפירא זצ"ל, כי מכאן רואים שכל המציאות הקיימת בנו להיות ספונים כל היום בבית המדרש - אין זאת מכח מעשינו וזכויותינו, אלא מכוחו של אותו זקן ששימש בישיבת שם ועבר, ועל ידו הוטבע והושרש כך בבריא - כי הוא אשר הוריש לנו את כח ההתמדה בבית המדרש!

והדברים מבוארים להפליא גם בתורף דברי התרגום יונתן בפרשת תולדות, שכתב על הפסוק "וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֲהָלִים" (בראשית כה, כז), בזה הלשון: "ויעקב גבר שלים בעובדיו ומשמש בבית מדרשא דעבר תבע אולפן מן קדם ה'". כלומר, שיעקב אבינו היה איש שלם בעבודתו ומשמש בבית מדרשו של עבר ותבע ללמוד מלפני ה'. הרי שבא בתביעה של אולפן קדם ה', ומעתה מבואר היטב שרק מכח בקשת הלימוד - שייך שימשיך כח זה של תביעה והשתוקקות בלימוד התורה לדורות.

בהקשר לכך, בנותן ענין להביא מה שסיפר הגאון רבי אברהם ארלנגר זצ"ל (בעל ה'ברכת אברהם'), על תקופת לימודו בישיבת גייטסהד באנגליה, שפעם בא פסיכולוג אחד לביקור בישיבה, והתעניין על סדרי הלימוד במקום. כששמע את סדר היום העמוס לעייפה, השתומם ואמר להנהלת הישיבה: "אם יש לכם בחור אחד שנותר עדיין נורמלי - אתם יכולים לשמוח, כי אצלינו אין דבר כזה! וכי איך אפשר ללמוד במשך שעות כל כך רבות ללא הפוגה של פעילות גופנית וכיוצא בה?"

אולם - סיים הג"ר אברהם - הטעות שלו נעוצה בכך, שאנו בני ישראל ירשנו מאבינו יעקב ע"ה את הכח הגדול הזה של ההתמדה!

'בנחלים שמעלין את האדם'

בְּנַחְלִים נָשְׁיוּ פְּגַנְתַּי עָלַי נָהָר פְּאֵהָלִים נָטַע ה' (כד, ו)

איתא בברכות (דף טז:): ואמר רב חמא ברבי חנינא, למה נסמכו אהלים לנחלים וכו', לומר לך, מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה, אף אהלים [בתי מדרשות-רש"י], מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות.

יש מקשים, מה מוסיף לנו ההיקש לנחלים, כדי להבין את היסוד הפשוט והידוע כי בכח אהלי התורה להעלות את האדם מכף חובה לכף זכות.

ונראה לבאר בכמה אופנים:

ענני הכבוד אחר מיתת אהרן

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח אֶת פֶּלֶא רֹאשֵׁי הָעָם וְהוֹקֵעַ אוֹתָם לְהַנְגִּיד הַשָּׁמַיִם (כה, ד)

כתב רש"י: נגד השמש - לעין כל, ומדרש אגדה, השמש מודיע את החוטאים, הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו.

הקשה החזקוני, שהרי במיתת אהרן נסתלקו העננים (כדפירש רש"י לעיל כא, א), והכיצד אפוא נקפל הענן מכנגדו? והניח בקושיה.

וקושייתו צריכה עיון רב, שכן מפורש בתענית (ט) שהעננים חזרו בזכות משה, הרי שמוכן שכבר היו כאן העננים. [והריב"א אכן תירץ כך על פי דברי הגמרא בתענית, אך צריך ביאור מאי קושיא מעיקרא].

ביאור נפלא מצאנו בזה בספר 'משחת שמן' (להגה"צ רבי חיים שאול קויפמאן זצ"ל, ח"ב סי' פ"ח), דהנה כתב ה'עירות דבש' (ח"ב דרוש ד') שדברי הגמרא בתענית (ט) שחזרו בזכות משה, היה זה רק לאחר שלושים יום מפטירת אהרן, ואילו המעשה של בלעם על כרחך שהיה בתוך שלושים, שהרי לעיל על הפסוק "וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו" (כד, ב), פירש רש"י: ביקש להכניס בהם עין הרע וכו'. ולכאורה אם היו מכוסים בענני הכבוד - לא היה שייך לראותם, ועל כרחך שלא חזרו עדיין ענני הכבוד. [ואכן כבר הקשה הט"ז בספרו 'דברי דוד' מדוע דוקא עתה ביקש להכניס בהם עין הרע. וביאר כי ישראל לא היו נראים לשום אומה כי כיסה אותם הענן תמיד, ורק כיון שבלעם הזכיר את חטא העגל - נסתלקו העננים ושוב יכל לראותם. עכ"ד. וצריך לומר שהחזקוני לא סבר כתירוצו של הט"ז שנסתלקו רק בשעה שהזכיר בלעם את חטא העגל].

להפטרה

ב'עקבתא דמשיחא'...

וַיָּבֹהֶה ה' דֹּרֶשׁ מִמֶּנּוּ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצָּנֵעַ לָכֶת עִם אֱלֹהֵיךָ (מיכה ו, ח)

הנה בנבואת ישעיה הנקראת בהפטרות 'תענית צבור' כתיב (ישעיה נו, א) "שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צֶדֶק כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לְבֹא וְצִדְקָתִי לְהַגָּלוֹת".

והקשה הגאון מהרי"צ דושינסקיא זצ"ל, מדוע השמיט הנביא ישעיה את התנאי האמור על ידי מיכה - "והצנע לכת עם אלוהיך"?

הוא מותיב לה והוא מפרק לה, שהנביא בעצמו מתרץ את זה, בהוסיפו את דבריו "כי קרובה ישועתי לבוא", היינו שהנביא מדבר על זמן של 'עיקבתא דמשיחא', שעל זמן זה כבר העידו חז"ל ואמרו (סוטה מט, סנהדרין צו) ש'חוצפא יסגא', ועל כן שוב לא יהיה צורך להקפיד לעשות את המצוות דוקא באופן של 'הצנע לכת', שהרי אפילו אם תעשה מצוה וצדקה בפירסום - גם כן לא יכבדוך בשביל זה, ואין לך לפחד שמא תיפול לידי גאווה חלילה, ואם כן תוכל לקיים את המצוות לשמה ממש...

א', מאחר ומצינו (בחיגה יט. ובעוד דוכת) שישנם אופנים שבכדי להטהר לא די שהאדם טובל, אלא צריך כוונה לטהרה, ואף צריך כונה להטהר לשם תרומה ולשם קודש, ולא די בכוונה לטהרה לחוד, אם כן יש לומר שזהו מה שמלמד ההיקש, שגם טהרת האהלים שמעלין את האדם לכף זכות, הוקשה לנחלים, לומר שאף טהרה זו תלויה ועומדת לפי עומק כוונתו להיטהר מטומאת החומר, וככל שטהורה יותר כך גם יהא כוחם להעלותו יותר ויותר לכף זכות, ואם לדוגמה, לומד חלילה על מנת לקנטר, ודאי שאין בכח הבא לבית המדרש, להטהר מזוהמת היצר. [עיין תוס' ברכות יז. ד"ה העושה, ותוס' תענית ז. ד"ה וכל, ועוד].

וראיה לכך יש להביא מדברי הגמרא בסנהדרין (כו.) גבי חזקיה ושבנא, שאף על פי שלשבנא היו הרבה יותר תלמידים מאשר לחזקיהו, אף על פי כן לא הועילה לו תורתו, וכדאיתא שם להלן בגמרא דבעל הנאה היה, והיינו שלימודו לא היה מתוך כוונה להיטהר במי בתורה, ועל כן נעשתה לו סם המות.

ב', ואולם בספר 'תוספת ברכה' (במדבר עמ' 191) ביאר באופן הפוך, שהכוונה היא לאשמועין שאפילו אם נכנס ללמוד תורה בכוונה צדדית, כגון בכדי שיתכבד על העם, או מפני הבושה, או מפני איזה הכרח אחר, גם בכוח לימוד כזה יש להעלותו לכף זכות, והוא על דרך שאמרו (פסחים ג: ועוד) "לעולם ילמוד אדם שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה". ומביא רמז לזה מנחלים כלומר מטהרת חולין, שכן הדין הוא שאפילו אם טבל באונס או שלא בכוונה, גם כן נטהר לחולין, כמבואר בחולין (לא.). [אמנם לא ביאר למה תורה נחשב כחולין לענין זה].

ג', עוד מבארים את ענין ההיקש לנחלים, שכשם שמקוה אינו מטהר אלא אם כן נכנס כולו ממש לתוכו, ואפילו אם שיערה אחת מחוץ למים - לא עלתה לו טבילה, כך גם הטבילה במימי הדעת של התורה בבית המדרש צריך שיהיה כל כולו נתון ושרוי רק בתורה, שהתורה הקדושה אינה מעלה את האדם מכף חובה לכף זכות ולטהרה אלא אם כן שקוע הוא לחלוטין בלימוד התורה, ורק באופן כזה יוכל להיטהר טהרה גמורה. [ועל דרך רמז הביא המשפיע הגה"צ רבי אלימלך בידרמן שליט"א על מה שאמרו חז"ל (יומא פה:) "מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל". שהקב"ה מטהר דוקא כשהאדם הוא כמו בתוך מקוה, שאז הרי חוסם היטב את פיו ואת עיניו, כך הקב"ה מטהר את מי שסוגר את הפה והעיניים מדיבורים ומראות אסורים...].

וכיוצא בזה בדמיון של לימוד התורה למקוה, שכמו במקוה אפילו אם יכנס כולו לתוכו מכל מקום אם יש עליו איזה דבר חציצה לא עלתה לו טבילה, כך גם בלימוד התורה, אף אם שקוע לגמרי בלימוד, מכל מקום אם יש עליו חציצה - כלומר מידות רעות, המונעות ממנו את השפעת הזיכוך של התורה, לא יועיל לו כל כך לימוד התורה. וכדברי מרן הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר ג, כג) שהתורה לא תשכון בגוף אשר אינו נקי ממידות רעות.

לעילוי נשמת
מרת שרה בת חורשיד ע"ה
נלב"ע י"ח תמוז תשע"ה תנצב"ה